

MEDGYESI PÁL

RÉGÉSZETI ADATOK BÉKÉS MEGYE 10–11. SZÁZADI TÖRTÉNETÉHEZ

BEVEZETÉS

Révész László a Békéscsaba–Erzsébethely lelőhelyen előkerült gazdag honfoglalás kori női sír feldolgozása kapcsán összegyűjtötte a Maros–Körös–Tisza közének Békéscsaba tágabb körzetében található 10–11. századi lelőhelyeit. Megállapítása szerint, úgy tűnik, hogy a Békéscsabától északra eső területen, kb. Mezőberényig, a 10. századi temetők folytatódtak a 11. században is. Ugyanakkor déli irányban, a Szabadkígyóstól kb. Kunágotáig tartó területen, mely egykor Zaránd megye része volt, a 10. századi temetőknek általában nincs 11. századi folytatása. Véleménye szerint az egykori zarándi területeken valószínűleg a lakosság egy része is kicserélődött. Erre utal talán az, hogy a Szabadkígyós–Pálligeti táblán és a Szabadkígyós–Tangazdasági homokbányában feltárt honfoglalás kori temetők sírjait részben kirabolták. A jelek szerint ez akkor történt, amikor még a sírok helye látható volt. Az északi területeken viszont békésebb az átmenet, s helyben maradnak az eredeti lakók. Talán ez magyarázza, miért éppen az északi részeken törtek ki a pogánylázadások 1046-ban majd 1061-ben (RÉVÉSZ 1997, 182–185).

Bár Révész László cikkében részletesebben nem foglalkozik a megye többi területével, annyit megjegyez, hogy Orosháza környékén valószínűleg ugyan az a helyzet, mint a Kürti Béla által vizsgált Maros torok környékén. Kürti Béla érdekes jelenséget figyelt meg a Maros-torok vidékének 10–11. századi anyagának feldolgozásakor. Megfigyelése szerint a Maros-torkolatvidékén, a Tisza két oldalán a 10–11. századi temetők a településtörténet eltérő alakulására utalnak. A Duna-Tisza közti részekben a lakosság érzékenyebben reagált a 10. századi változásokra, a tiszántúli területeken viszont az élet folyamatosnak látszik. Véleménye szerint a Duna-Tisza közti terület a fejedelmi szállásterülethez (KRISTÓ 1980, 464–466; SZABÓ 1983), a Tiszántúli szakasz pedig feltehetőleg már a 10. században az „Ajtony-törzshöz” tartozott. A tiszántúli területen a középrétegbeli sírok eltűnése és a köznépi temetők folyamatos továbbélése, véleménye szerint, arra utal, hogy az I. István által Ajtony ellen vezetett hadjárat után csak Ajtonyt és kíséretét távolították el a terület éléről, a közrendű népesség háborítatlanul folytatta életét (KÜRTI 1994, 378–379).

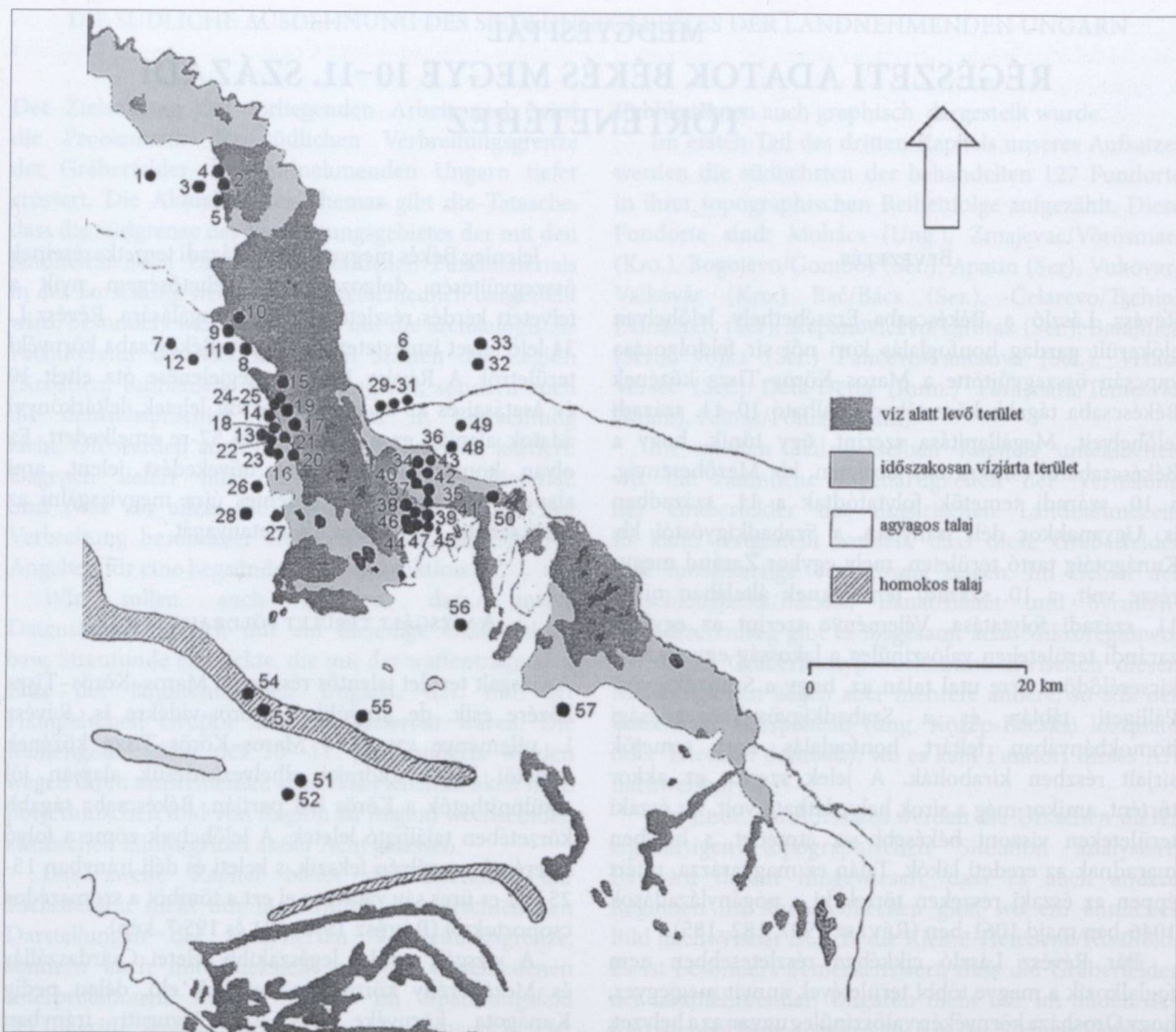
Jelenleg Békés megye 10–11. századi temetkezéseinek összegyűjtésén dolgozom, így lehetőségem nyílt a felvetett kérdés részletesebb megvizsgálására. Révész L. 34 lelőhelyet ismertetett a vizsgált, Békéscsaba környéki területről. A Révész L. cikk megjelenése óta eltelt 10 év ásatásai és az eddig nem közölt leletek, leltárkönyvi adatok alapján ez a szám nálam 57-re emelkedett. Ez olyan komoly lelőhelyszám növekedést jelent, ami alapján úgy gondolom, érdemes újra megvizsgálni az adott terület 10–11. századi leletanyagát.

A VIZSGÁLT TERÜLET FÖLDRAJZI LEÍRÁSA

A vizsgált terület jelentős részben a Maros–Körös–Tisza közére esik, de átnyúlik a Körös-vidékre is. Révész L. véleménye szerint a Maros–Körös–Tisza közének temetői közül földrajzi elhelyezkedésük alapján jól elkülöníthetők a Körös bal partján, Békéscsaba tágabb körzetében található leletek. A lelőhelyek zöme a folyó árterének szegélyén fekszik, s keleti és déli irányban 15–25 km-es üres sáv választja el ezt a tömböt a szomszédos csoportoktól (RÉVÉSZ 1997, 181 és 195 7. kép).

A vizsgált terület legészakibb leletei Csárdaszállás és Mezőberény környékén kerültek elő, délen pedig Kunágotá környéke a határ. Nyugati irányban Mezőberénytől délre egy nagyjából É–D-i tengely figyelhető meg, keleten Elek, illetve a már Romániában levő Gyulavarsánd és Sikló tartozik ide.

A Körös-völgy valójában egy sekély medence, mely alig néhány méterrel mélyebb fekvésű környezeténél. Tengerszint feletti magassága 83–102 méter között ingadozik. Kialakulását alapvetően meghatározta, hogy a síkságra érve a folyók lelassulnak, és hordalékukat lerakják. Az így kialakult szigeteket elárasztott, mocsaras területek vették körül. A régészeti lelőhelyeket az 1–3 méterre kiemelkedő szigetszerű kiemelkedésen találjuk meg. Jellegzetes voltak a szil-köris-tölgy és a fűz-nyár ligeterdők, a parti bokorfüzesek (MAROSI–SZILÁRD 1969, 294–295; MÓDY 1970, 35). A vizsgált területen Békés, Gyula, Doboz, Sarkad, Sarkadkeresztúr, Gyulavarsánd, Sikló területe teljesen, Mezőberény, Murony, Békéscsaba határának pedig a kisebbik fele tartozik ehhez a tájegységhez.

1. Csárdaszállás–Hanzély-Tanya (Mrt 10. 4/21. Lh.). 2. Mezőberény–Bodzás-Halom (Mrt 10. 9/18. Lh.) (Törökhalom). 3. Mezőberény–Kér-Halom–Dülő, Volt Valentinyi-Tanya (Mrt 10. 9/137. Lh.). 4. Mezőberény–Körös-Híd, Gátórház (Mrt 10. 9/129. Lh.). 5. Mezőberény–Békési Út, Körgát (Mrt 10. 9/136. Lh.). 6. Tarhos–Városerdő–Dülő, (Mrt 10 11/1. Lh.)=Békés–Városerdő=Békés–Várdomb. 7. Kamut–Kósa-Tanyák (Mrt 10. 6/137. Lh.)=Békés–Völgypart, Földvári-Dülő. 8. Békés–Povád (Mrt 10. 1/75. Lh.)=Békés–Állami Tangazdaság. 9. Békés–Hidashát–Hosszúhalom (Mrt 10. 1/66. Lh.). 10. Békés–Rosszerdő Lapos, Út Mente (Mrt 10. 1/174. Lh.). 11. Békés–Sztk (Mrt 10. 1/15. Lh.). 12. Murony–Soványhát (Mrt 10. 10/V. Lh.). 13. Békéscsaba–Mezőgazdasági Szakiskola Kertje (Mrt 10. 2/171. Lh.). 14. Békéscsaba–Báthori Utca 82. (Mrt 10. 2/289. Lh.). 15. Békéscsaba–Kerepeczki-Tanya (Mrt 10. 2/290. Lh.) = Mezőmgyer–Kerepeczki-Tanya. 16. Békéscsaba–Gyógyszer-Tári Központ (Mrt 10. 2/223. Lh.). 17. Békéscsaba–Szabadság Tér, Postapalota (Mrt 10. 2/294. Lh.). 18. Békéscsaba–Jókai Utca 10. (Mrt 10. 2/510. Lh.). 19. Békéscsaba–Horánszky U. 14. (Mrt 10. 2/513. Lh.). 20. Békéscsaba–Schweidel Utca (Mrt 10. 2/79- Lh.)=Hold U. 44. 21. Békéscsaba Területén, Sírhalomban (Mrt 10. 2/Vii. Lh.). 22. Békéscsaba–Mezőmgyeri Országút (Mrt 10. 2/Xxiii. Lh.)=Mezőmgyer. 23. Békés–Csaba Területén–Homokbánya (Mrt 10. 2/VI. Lh.). 24. Békéscsaba–Ismeretlen Lelőhely (Mrt 10. 2/Xvi. Lh.). 25. Békéscsaba–Berényi Út 144., Kig Telephely. 26. Szabadkígyós–Pál Liget. 27. Szabadkígyós–A Tangazdaság Homokbányája. 28. Újkígyós–Skoperda-Tanya (38. Tanya). 29. Doboz–Hajdúirtás. 30. Doboz–Falu hely 31. Doboz–Katonai Tábort=Doboz–Ismeretlen Lh. 32. Sarkad–Peckes-Vár. 33. Sarkadkeresztúr–Csapháti-Legelő, Barna-Tanya. 34. Gyula–Szövet-Kezeti Téglagyár. 35. Gyula–Kálvária-Domb. 36. Gyula–Kálvária-Dülő. 37. Gyula–Nagy-Szabados J. Tanyája. 38. Gyula–Neszürj-Hegy. 39. Gyula–Sándor-Hegy. 40. Gyula–Szabadka. 41. Gyula–Szeregyháza. 42. Gyula–Várme-Gyeháza Udvara. 43. Gyula–Farkashalmi-Dülő. 44. Gyula–Fövenyes. 45. Gyula–Mekkei Szőlők. 46. Gyula–Ismeretlen Lh. 47. Gyula–Ismeretlen Lelőhely. 48. Gyulavári–Uradalmi Szőlő. 49. Gyulavári–Pincehalmi-Dülő (4. Lh.). 50. Gyulavarsánd–Laposhalom (Varşand, Románia). 51. Kunágota–Boldog Antal Földje. 52. Kunágota–Veres István Földje. 53. Medgyesegyháza–Zsilinszki Mihály Bérletén (Uhrin András Földjén És A Mellette Levő Gyebrowszki-Tanyán). 54. Medgyesegyháza–Kétegyházi Út, Homokgödör. 55. Medgyesegyháza–Bánkút-Rózsamajor=Nagykamarás Bán-Kút - Rózsamajor. 56. Elek–Téglagyár. 57. Sikló (Siclau, Románia).

A másik érintett földrajzi tájegység a Maros-Tisza-Körös közötti terület, melyet régebben Mezőségnek neveztek, de a Békés-Csanádi-hát elnevezés is elfogadott. Kb. 80 km sugarú félkörben emelkedik a Körös völgye fölé, átlagosan 2-3 m magasságban. Ez valójában a Maros pleisztocén kori hordalékkúpja, ez a folyó ugyanis a jégkorszakban a jelenleginél sokkal északabbra, a mai Körös-völgygel párhuzamosan haladt (GAZDAG 1960, 266–268; MRT 10. 9). Az ősi vegetáció túlnyomórészt az úgynevezett löszpusztarétből állt, és bizonyosra vehető a posztglaciális, klimatikus sztyeppe-vegetáció folyamatos továbbélése (MAROSI-SZILÁTD 1969, 317–319; MRT 10. 9). A vizsgált területen Kamut, Szabadkígyós, Újkígyós, Medgyesegyháza, Kunágota, Elek határa teljesen, Mezőberény, Murony, Békéscsaba határának pedig nagyobbik fele tartozik ehhez a tájegységhez.

TÖRTÉNETI HÁTTÉR

Békés megye területének 10-11. századi történetére vonatkozó adataink rendkívül szegényesek. Konstantinosz Porphyrogenetosz (Bíborbanszületett Konstantin) bizánci császár a Tisza, a Temes, a Maros, a Körös és a Tütisz (Bega?) folyók vidékét mint magyar szállásterületet említi (MORAVCSIK 1950, 176–178).

Anonymusnál három helyen is szó van vidékünkéről. Az egyik helyen azt olvashatjuk, hogy Árpád fejedelem Veleknak adományozta a Zarándi ispánságot (ANONYMUS 127). Az egykori Zaránd megye nyugati területei ma Békés megye részét alkotják. I. István idejében a későbbi Zaránd megye nyugati része még Zarándi várbirtok lehetett, a keleti, nagyobb rész a királyi várbirtokhoz tartozhatott. Ellentmondásos a források értékelése. Györffy György szerint Anonymus valószínűleg helyesen őrizte meg a Velekre és ősi birtokára vonatkozó hagyományokat (GYÖRFFY 1993, 120–122). Kristó Gyula szerint viszont Anonymus Zaránd megyére vonatkozó adatai nem hitelesek (KRISTÓ 1981, 17–18; MEDGYESI 2000, 50).

Egy másik helyen azt olvashatjuk Anonymusnál, hogy Tas és Szabolcs vezér *”Azután újtjukat folytatva Szeghalomhoz jutottak; itt át akartak kelni a kelni a Körösön, hogy Mén-Marót ellen harcoljanak, de Mén-Marót katonái odajöttek, s megakadályozták, hogy átkeljenek. Továbblovagolva tehát, egy napra rá az apró halmoknál ütöttek tábort.”* (ANONYMUS 104). Az „apró halmok” azonos a későbbi Apróhalmházával, ma Póhalom néven pusztá Gyomától északra.

A harmadik hely, ahol Anonymus Békés megye területét említi a következő: A magyarok Mén-Marót ellen indulva *„A Körös folyón a Szarvas-halomnál átúsztattak, s onnan továbblovagolva a Tekerő vize mellett ütöttek*

tábort.” (ANONYMUS 124). Anonymus adatait azonban csak kellő kritikával vehetjük figyelembe, mert, mint láttuk, az értelmezés között komoly eltérések vannak.

Nem sokkal jobb a helyzet a következő évszázadra vonatkozólag sem. Békés megye mai területén a középkor folyamán Békés, Arad, Bihar, Csanád, Heves és Zaránd megye is osztozott. Magának Békés megye kialakulásának az időpontja nem határozható meg. A mai Békés megye területén, forrásaink szerint, a 11. században Ajtony és Vata törzsfő nemzetsége osztozott. Az északi részt Vata családja birtokolta, a délit Ajtonyé.

Vata szálláshelyét a Békési földvárhoz szokták kötni. A Képes Krónika „Vatha de castro Selus” adatát Karácsonyi János vonatkoztatta először Békésre. Megállapította, hogy az 1046. évi pogánylázadást vezető Vata a későbbi Csolt nemzetség, s így az Ábránfy család őse volt (KARÁCSONYI 1896 I., 37, 177–178). A későbbi ispánsági várnak is megfelelő erősség helyét az utóbbi években végzett legaprólékosabb terepkitatások sem tudták azonosítani, annak helye ismeretlen (MRT 10. 27). Felmerült olyan vélemény is, hogy Vata földvára nem is Békéshez, hanem a Király-hágó közelében fekvő Sebeshez köthető (DUSNOKI-DRASKOVICH 2000, 15–69).

Délen Ajtony leverése után területe a győztes Csanád nevére kapta meg. Ebből válik ki később Zaránd megye. Györffy György szerint Ajtony árvái csak néhány falut tarthattak meg Ajtony monostora körül. Az északi területek urai is behódoltak a központi hatalomnak, maga Vata is felvette a keresztény hitet (BLAZOVICH-KRISTÓ-MÁK 1994, 37–38). Kristó Gyula szerint a nagyobbik Gellért legenda adatait elemezve talán 1028-ban volt az Ajtony elleni hadjárat (KRISTÓ 1999, 113–114.). Györffy György viszont 1008-ra teszi a hadjárat idejét (GYÖRFFY 1977, 172–173.).

A megye kialakulása körül sok a bizonytalanság. Karácsonyi János a megye alapítását Szt. István idejére teszi (KARÁCSONYI 1896, I. 37, 177–178). Pauler Gyula szintén ezt az időpontot tartja elfogadhatónak (PAULER 1893, 517–518, 521, 543). Hóman Bálint Szt. László korát véli lehetséges időpontnak (HÓMAN 1939, 211–213, 220–231, 301–302). Györffy György szerint a megye megszervezését Géza fejedelem vagy Szt. István végezte el, aki elfoglalta a Csolt nemzetség központját, s oda saját ispánját, Békést ültette (GYÖRFFY 1963, 493–501). Kristó Gyula szerint viszont a megye kialakítására az első lépések 1030 után történhettek, a végleges megszervezés pedig csak a Vata féle lázadás leverését követően indulhatott meg (KRISTÓ 1965, 52–54; KRISTÓ 1983, 9–26). Jankovich Dénes azt is elképzelhetőnek tartja, hogy Békés megyét csak a 13. század legelején szervezik önálló megyévé, addig Zaránnal együtt Bihar része volt (MRT 10. 26–27).

A leletanyag összegyűjtésekor, ahol erre mód volt, a régészeti topográfiai kötetekben szereplő lelőhely neveket és lelőhely számokat használtam, mivel ezek kerültek be a KÖH központi adatbázisába is. Ebből kifolyólag viszont számos lelőhely neve megváltozott, mert időközben másik településhez csatolták. Így például a Békés–Völgypart, Földvári-dűlő lelőhely Kamut–Kósa-tanyák (MRT 10. 6/137. lh.) néven szerepel, Bánkút–Rózsamajor pedig ma már nem Nagykamaráshoz, hanem Medgyesegyházához tartozik. A Békéscsaba–Hold u. 44. néven ismert lelőhely neve ma Békéscsaba–Schweidel utca (MRT 10. 2/79. lelőhely).

Az anyaggyűjtés során a következő típusú leletanyaggal rendelkező temetőket tudtam elkülöníteni. 1. Csak 10. századi leleteket tartalmazó temetők. 2. 10. és 11. századi leletanyagot is tartalmazó temetők. 3. Csak 11. századi leletanyagot tartalmazó temetők. Mindezek alapján egyszerűnek látszik a helyzet, valójában azonban területünkön ilyen módon nem lehet szétválasztani a temetőket. Csak néhány olyan temetőnk van, amelyikről feltételezhető, hogy túlnyomórészt fel lett tárva. Ezekben az esetekben talán van mód a temető pontosabb korának meghatározására. Pl. a szabadkígyósi, medgyesegyházi temetők esetében egyértelmű, hogy a 10. század végén megszűnnek. A temetők jelentős hányada azonban csak kis részben van feltárva, néha csak néhány sírt ismerünk, így csak az előkerült leletek korát tudjuk meghatározni, nem a temetőt.

Nehezíti a temetők kor szerinti szétválasztását az is, hogy, mint azt korábban Dienes István (DIENES 1962, 59), Vályi Katalin (VÁLYI 1994, 393) és Révész László (RÉVÉSZ 1997, 183–184) is felvetette, számolnunk kell azzal, hogy Békés megye egyes részein a pogány szokások még a 11. században is tovább élnek, s ez a temetkezési szokásokban is megmutatkozhatott. Révész László példaként hozza, hogy az írott források a pogány szokások szívós továbbéléséről tanúskodnak ezen a vidéken (RÉVÉSZ 1997, 183). Ugyanakkor a 11. századi pénzekkel felbukkanó lovas, fegyveres sírok régészetileg is igazolják ezt. Békés–Povádon az 58. sírban meghatározhatatlan Árpád-kori pénzt találtak (TROGMAYER 1962, 18; RÉVÉSZ 1997, 184), Sarkadkeresztúr–Csapháti legelő, Barnatanya lelőhelyen a 117. sírban lószerszám, nyílcsúcs, S-végű hajkarika mellett I. András (1046–1060) dénára került elő (MEDGYESI 1993, 488; RÉVÉSZ 1997, 184). A Hajdú-Bihar megyéhez tartozó Magyarhomorog–Könyadombon a 25. sírban nyílcsúcs és íjmarkolatcsont mellett I. András érméjére bukkantak (RÉVÉSZ 1997, 184). Valószínűleg ide sorolható az Újkígyós–Skoperdátanya lelőhelyen feltárt 3. sír is. A sírban sima hajkarika,

nyílcsúcs, tegezdiszítés(?), íjborító csontlemezek mellett egy meghatározhatatlan, félbevágott, átfúrt ezüstpénz került elő. A temetőben csak Árpád-házi királyok pénzeit találtuk, ezért feltehetően ez is az volt (MEDGYESI 2002, 162).

A VIZSGÁLT TERÜLET LELETEI
(FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉS SZERINT)

A felsorolásban szereplő lelőhelyneveket nem ABC sorrendben, hanem északról déli irányban, csoportonként közlöm. A korábban használt lelőhelyneveket egyenlőség jel után találjuk. A topográfia által feldolgozott lelőhelyek neve után zárójelben található a topográfiai kötet száma, és a lelőhelyszám, amely a lelőhely azonosító száma az országos nyilvántartásban. A számok megegyeznek az 1. sz. térképen látható számokkal. A térképem alapja a Révész L. által használt térkép.

- 1. CSÁRDASZÁLLÁS–HANZÉLY-TANYA (MRT 10. 4/21. LH.).** 1998. júniusában leletmentést végeztünk Csárdaszállás és Mezőberény között, a Csárdaszállás–Hanzély-tanya lelőhelyen. A 10–11. századi sírokból (1., 3., 19. sír) mindössze egy vaskés és egy S-végű hajkarika volt. A sírok a leletek alapján 11. századiak (MRT 10. 385; MEDGYESI 2001, 139; MEDGYESI 2008).
- 2. MEZŐBERÉNY–BODZÁS-HALOM (TÖRÖKHALOM) (MRT 10. 9/18. LH.).** A Bodzás-halmon Haan Lajos 3–4 egymásfölötti rétegben kb. 30 csontvázakat tárt fel 1901-ben. A leletek között 9 db. „fülnfüggő”, agyagedény-töredékek, kések, kora Árpád-kori pénzek. (BALÁS 1902, 45–48; FÉK 1962, 53). Haan a templom körüli temető mellett valószínűleg egy kora Árpád-kori köznépi temető részletét is megtalálta (MRT 10. 552). A 11. század elejétől indulhatott a temetkezés.
- 3. MEZŐBERÉNY–KÉR-HALOM-DÜLŐ, VOLT VALENTINYI-TANYA (MRT 10. 9/137. LH.).** Kora Árpád-kori sírleleteket tárt fel itt 1944-ben Kalmár Sándor. Hajkarika, torques, félhold alakú csüngő, gyöngyök és vésett csonteszköz alkotja a leletanyagot. A 86 sír leletei között íjcsontok is voltak. A sírokból talált érmek II. Béla (1131–1141) uralkodásáig tartanak. A temetőt a 10. század végétől a 12. század közepéig használhatták (KÜRTI 1973, 61; BÁLINT 1991, 239; MRT 10. 602).
- 4. MEZŐBERÉNY–KÖRÖS-HÍD, GÁTÓRHÁZ (MRT 10. 9/129. LH.).** Csallány Gábor 1899-ben és 1900-ban 3 magyar köznépi sírt tárt fel. A sírok leletei és a később előkerült szórvány tárgyak egy 11. századi köznépi temetőre vallanak (CSALLÁNY 1900, 186;

- Csallány 1905, 40; Hampel 1907, 176; Vaňa 1954, 74 és 81; FÉK 1962, 53; KÜRTI 1973, 67; BÁLINT 1991, 239; RÉVÉSZ 1997, 181).
5. **MEZŐBERÉNY-BÉKÉSI ÚT, KÖRGÁT (MRT 10. 9/136. LH.).** 1970-ben a falu Ny-i szélén húzódó körgát külső oldalán Maráz Borbála két nyújtott csontvázat tárt fel Árpád-kori telepre utaló nyomokkal (MARÁZ 1971, 10; MRT 10. 597).
 6. **TARHOS-VÁROSERDŐ-DŰLŐ, (MRT 10 11/1. LH.)=BÉKÉS-VÁROSERDŐ=BÉKÉS-VÁRDOMB.** Banner János vezetésével Bóna István ásátása 1955-ben. Tíz sírt tártak fel. A leletanyagban nyílhegyek, gyöngyszem, gyűrű, hajkarika, fazéktöredék, lándzsahegy töredéke található (MRT 10. 641-645).
 7. **KAMUT-KÓSA-TANYÁK (MRT 10. 6/137. LH.)=BÉKÉS-VÖLGYPART, FÖLDVÁRI-DŰLŐ.** Adataink szerint 1935-ben egy honfoglalás kori sír került elő a lelőhelyen, melyet a szakirodalom mint Békés-Völgypart, Földvári dűlői leletet ismert meg (BANNER 1939, 22; FÉK 1962, 23; BÁLINT 1971, 86. 16. és 18. j.; BÁLINT 1991, 213). A tárgyak az MNM-ben Békés-Völgypart, Kósa Gábor földje néven vannak nyilvántartva. Egy vasfokos, valamint egy ép és egy talpaló nélküli vaskengyel töredéke van a leletanyagban. Az adatok szerint egy lófej is volt a sírban (MRT 10. 488; RÉVÉSZ 1997, 181). A kengyelek a 10. század második feléből valók (KOVÁCS 1986-1987, 93-121).
 8. **BÉKÉS-POVÁD (MRT 10. 1/75. LH.)=BÉKÉS-ÁLLAMI TANGAZDASÁG.** Az Állami Tangazdaság itteni területén 1953-ban 11-12. századi sírokat bontottak ki. 1958-ban Trogmayer Ottó egy a 11. század első harmadától a 12. század első harmadáig használt temető 151 sírját tárta fel (TROGMAYER 1959/a, 70; TROGMAYER 1959/b, 213; TROGMAYER 1962, 9-38; FÉK 1962, 23; MRT 10. 81-87; RÉVÉSZ 1997, 181).
 9. **BÉKÉS-HIDASHÁT-HOSSZÚHALOM (MRT 10. 1/66. LH.).** 1897-ben, 1902-ben és 1903-ban előkerült ezüst nyaklánc, bronzcsat, korongos bronzveret, füles bronzgombok, S-végű karika, karperec, bronz tegezfülek ismertek a lelőhelyről. A leletek alapján nagyobb 10-11. századi temető részletét bolygatták meg. (BANNER 1956, 24; FÉK 1962, 23; MRT 10. 74; RÉVÉSZ 1997, 181).
 10. **BÉKÉS-ROSSZERDŐ LAPOSA, ÚT MENTE (MRT 10. 1/174. LH.).** Az 1988-as és 1989-es régészeti topográfiai terepbejáráson az itt még látható tanyahelyek ÉNy-i sarkánál, kb. 50 méteres körzetben legalább 10 sír maradványait figyelték meg. A csontok között egy ujjpercen egy 10-11. századi gerezdes ezüstgyűrűt találtak, mely sírmelléklet volt (MRT 10. 113 és 125. t. 10).
 11. **BÉKÉS-SZTK (MRT 10. 1/15. LH.).** A város belterületén, a Fúró utca Ny-i végén 1973-ban vízvezetékét javították. Az SZTK új épülete mögött sírok kerültek elő. A BJM-be került kerámiatöredékek mellett talált kézíratos feljegyzések szerint 8-10 koporsós sírt bolygattak meg. A szomszédok elmondása szerint korábban, az SZTK alapozásakor vaskengyel is előkerült (MRT 10. 57) Bár a lelőhely körül sok a bizonytalanság, feltételeesen idesoroltam.
 12. **MURONY-SOVÁNYHÁT (MRT 10. 10/V. LH.)=BÉKÉS-SOVÁNYHÁT.** A leletkataszter szerint Soványhát-Homokgödörből előkerült S-végű karika, öntött, indás övveretek kerültek a MNM gyűjteményébe (FÉK 1962, 55). Valójában fülesgomb, fonott ezüstgyűrű, nyolc darab ezüst S-végű hajkarika és egy bronzgyűrű van a leletek között (MRT 10. 639). 10-11. századi temető lehet (RÉVÉSZ 1997, 181).
 13. **BÉKÉSCSABA-MEZŐGAZDASÁGI SZAKISKOLA KERTJE (MRT 10. 2/171. LH.).** A Mezőgazdasági Szakiskola kertjében, 1944-ben egy sírt tárt fel Csallány Dezső. Leletei: lócsontok, nyílcsúcs, pontkörös díszítésű íjmerevítő csontlemez. A kert többi részében sok sírt dúltak fel, amelyekből állatfejes karperec került elő. Az anyag a második világháborúban elpusztult az 1944. szeptember 21-én történt angol bombázás során. (BANNER 1956, 10; FÉK 1962, 23; NÉMETH 1970, 15; MRT 10. 203). 1963-ban pödrött végű lemezkarpercec és egy gömbös végű fülbevaló töredékei, kengyel maradványai, zablakarika és egy rombusz alakú nyílhegy, lókoponya és egy kétélű kard került elő innen (KOVALOVSKI 1965, HORVÁTH 1963; BÁLINT 1991, 213; JANKOVICH 1991, 149; MRT 10. 203). A leletek alapján egy 10. századi temetőre kell következtetnünk (KOVÁCS 1994, 120, Nr. 10; KOVÁCS 1995, Nr. 72; RÉVÉSZ 1997, 181).
 14. **BÉKÉSCSABA-BÁTHORI UTCA 82. (MRT 10. 2/289. LH.).** A város Ny-i szélén, az Erzsébethely (Jamina) nevű városrészben, Bánszki András fenti telkén, 1963-ban rozettás lószerszámos, hajfonatkorongos honfoglalás kori női sírt találtak (NÉMETH 1970, 15; JANKOVICH 1991, 149; FARKAS-MARCSIK-SZALAI 1991, 354-355; MRT 10. 2/289; RÉVÉSZ 1997, 169-188).
 15. **BÉKÉSCSABA-KEREPECZKI-TANYA (MRT 10. 2/290. LH.)=MEZŐMEGYER-KEREPECZKI-TANYA.** A lelőhelyen 1942-ben részleges lovas temetkezéses honfoglalás kori sír került napvilágra. A rozettás lószerszámos női sírban félkör átmetszetű, kiszélesedő és lekerekített végű lemezkarpercecek maradtak meg (BANNER 1943, 172-174. LVII. t.;

SZŐKE 1962 13; 18; FÉK 1962, 53; JANKOVICH 1991, 150; BÁLINT 1991, 239; MRT 10. 240–241; RÉVÉSZ 1997, 181).

- 16. BÉKÉSCSABA–GYÓGYSZERTÁRI KÖZPONT (MRT 10. 2/223. LH.).** 1983-ban és 1987-ben Medgyesi Pál 18 kora Árpád-kori sírt tárt fel. A leletek között koporsószegek, rombusz átmetszetű bronz karperec, nyitott bronz- és ezüst hajkarikák, bordázott S-végű ezüst hajkarika, sodrott ezüstgyűrű, üvegyöngyök és Szt. László dénár volt. A temetkezések a 11. században indulhattak (JANKOVICH 1991, 151–154; MRT 10. 226).
- 17. BÉKÉSCSABA–SZABADSÁG TÉR, POSTAPALOTA (MRT 10. 2/294. LH.).** 1926-ban az épülő postapalota földmunkálatai alkalmával a munkások három sírt pusztítottak el. Az egyikben emberi csontváz, lócsontok, kézzel formált, égetetlen agyagedény állott, mellette két kard feküdt. A leletek között zablatörédékek és egyéb tárgyak voltak, melyek elvesztek (BANNER 1956, 30; NÉMETH 1970, 14–15; FÉK 1962, 23). 1966-ban Juhász Irén egy csatornázási munkálat során feldúlt, É-D irányú, melléklet nélküli csontváz maradványait mentette meg a fenti lelőhelyen. A lelet kora kérdéses. Az „égetetlen edény” (talán korongolatlan, rosszul kiégetett?) alapján a sír avar kori is lehet (NÉMETH 1970, 14; JANKOVICH 1991, 149; MRT 10. 246; RÉVÉSZ 1997, 181).
- 18. BÉKÉSCSABA–JÓKAI UTCA 10. (MRT 10. 2/510. LH.).** 1904. júniusában a Révész József-féle, Jókai utcai házban lovas sírra akadtak. A leírás alapján avar-, vagy pedig honfoglalás kori sír lehetett. (MRT 10. 2/298; RÉVÉSZ 1997, 181).
- 19. BÉKÉSCSABA–HORÁNSZKY U. 14. (MRT 10. 2/513. LH.).** 1991 tavaszán, Békéscsaba belterületén, a jaminai városrészben, a Horánszky utca 14. sz. ház kiskertjében, gödörásás közben egy bronzból öntött, bizánci típusú ereklyetartó mellkeresztet találtak. Nincs kizárva, hogy sírleletről van szó. A leletet a Munkácsy Mihály Múzeum megvásárolta (MRT 10. 299).
- 20. BÉKÉSCSABA–SCHWEIDEL UTCA (MRT 10. 2/79- LH.)=HOLD U. 44.** 1933-ban a város belterületének É-i részén, a hajdani Hold u. 44. számú házban, Osgyin András kertjében, veremásás közben két sírt dúltak fel. A nyújtott jobb alkar két csontja közé egy „levélformájú, kétélű nyilcsúcs” szorult. A helybeliek szerint 1951–1952-ben és 1956-ban csontvázak és lócsontok is előkerültek (BANNER 1943 297–298; FÉK 1962 23; NÉMETH 1970; 16, JANKOVICH 1991, 151; MRT 10. 180; RÉVÉSZ 1997, 181).
- 21. BÉKÉSCSABA TERÜLETÉN, SÍRHALOMBAN (MRT 10. 2/VII. LH.).** Ez a helymeghatározása annak a 10–11. századi magyar köznépi sírletnek (ezüstkapocs, bronzkarika töredéke, csiholó és Salamon király /1063–1074/ dénárjai), melyet Haan Antal ajándékozott a MNM-nak. Állítólag a fenti tárgyakkal együtt díszített gyűrűket, állatfejes karperecet is találtak, (BANNER 1956, 10; FÉK 1962, 23), ez azonban tévedés (NÉMETH 1970, 15; JANKOVICH 1991, 150; MRT 10. 302; RÉVÉSZ 1997, 181).
- 22. BÉKÉSCSABA–MEZŐMEGYERI ORSZÁGÚT (MRT 10. 2/XXIII. LH.)=MEZŐMEGYER.** 1943-ban Banner Benedek tudósított arról, hogy Kerepeczki János tanyájától (290. lelőhely) kb. 2,5 km-re, a mezőmegyeri országút építésekor lovas sírt találtak. A sír homokban feküdt, a vasszerszámai jó állapotban maradtak meg (BANNER 1943, 174; FÉK 1962, 53). A lelet vagy avar, vagy honfoglalás kori. A tárgyak sorsa ismeretlen (NÉMETH 1991, 15; JANKOVICH 1991, 150; MRT 10. 323; RÉVÉSZ 1997 181)
- 23. BÉKÉSCSABA TERÜLETÉN–HOMOKBÁNYA (MRT 10. 2/VI. LH.).** A gyulai múzeum 1881-ben Haan Lajos közvetítésével leleteket vásárolt, melyek Békéscsabán, „a városban egy homokbányában találtak”. A homokbánya helye nem azonosítható, de nem kizárt, hogy az Ószőlők-beli bányáról (Bcs-506. lh.) van szó, ahonnan Haan Lajos több alkalommal is gyűjtött leleteket (MRT 10. 301–302). Melléklete: kígyófejes karperec, mely a gyulai múzeumba került, de nem találtam. Erre a leletre vonatkozhat az az adat, melyet Zsilinszky Mihály ismertet. Ezek szerint Békéscsaba területén „... egy gazdag öltözetű és lovával eltemetett vitéznek a csontjai mellett bronz karperecet és kapcsot, a ló csontjai mellett pedig elrozsdásodott kengyelvasat találtak (ZSILINSZKY 1902, 8; NÉMETH 1970, 15; JANKOVICH 1991, 150; MRT 10. 301–302; RÉVÉSZ 1997, 181).
- 24. BÉKÉSCSABA–ISMERETLEN LELŐHELY (MRT 10. 2/XVI. LH.).** A gyulai Erkel Ferenc Múzeumba és jogelődjeibe számos olyan tárgy került, melyről csak annyit tudni, hogy Békéscsabáról származnak. Békéscsabán előkerült leletként van beletározva egy állatfejes bronz karperec és egy bronz vagy rosszezüst fülbevaló. A Haan Lajos ajándékaént szereplő tárgyról csak azt tudja a leltárkönyv, hogy 1875-ben a 6. sírből kerültek elő. A leleteket nem találtuk az EFM gyűjteményében, koruk a közölt képek alapján 10–11. század. (NÉMETH 1970, 15; JANKOVICH 1991, 150; MRT 10. 320–321 és 67. k. 2–3; RÉVÉSZ 1997, 181).
- 25. BÉKÉSCSABA–BERÉNYI ÚT 144., KIG TELEPHELY.** 1985-ben Medgyesi Pál végzett leletmentést a

- lelőhelyen. Egy csontváz mellett, a mellkas bal oldalán egy bronzgomb került elő (MEDGYESI 1996/c). A következő lelőhelycsoport Újkígyós, Szabadkígyós környékén található.
- 26. SZABADKÍGYÓS–PÁL LIGET.** 1967-68-ban Juhász Irén és Bálint Csanád egy 19 síros temetőt tárt fel. A leletanyagban szablya, balta, íjmaradványok, övveretek, női ékszerek vannak. Bálint Csanád szerint a temetőt az államszervezés körüli időkben felhagyják, s a központi három sírt az újonnan idetelepedők dűlják fel. Bálint Csanád szerint a sírok a 10. század második harmadából valók (JUHÁSZ–BÁLINT 1969, 260; BÁLINT 1971, 49–88; BÁLINT 1991, 127, 128, 131, 139; RÉVÉSZ 1997, 182).
- 27. SZABADKÍGYÓS–A TANGAZDASÁG HOMOKBÁNYÁJA.** Az Újkígyós községhez tartozó Bezsótanya közelében homokkitermelés során honfoglalás kori sírok kerültek elő. Az eredetileg 90-140 síros temető 27 sírját tárta fel Pálóczi Horváth András. 900-930 és 970-990 között egy módosabb köznépi közösség temetkezett ide. (PÁLÓCZI-HORVÁTH 1963, 59; PÁLÓCZI-HORVÁTH 1966, 46; PÁLÓCZI-HORVÁTH 1971, 7–40, 49–86; BÁLINT 1991, 124, 248; RÉVÉSZ 1997, 182).
- 28. ÚJKÍGYÓS–SKOPERDA-TANYA (38. TANYA).** A lelőhelyen Juhász Irén már 1972-ben végzett kisebb leletmentést, s 4 sírt azonosított. I. István dénárok, két sima, nyitott bronz hajkarika valamint egy lovas sírban talált zabla, kengyelek, vaskard vagy tör darabjai, tegezvasalás, íjborító csontlemezek és vaskarika alkotta a leletanyagot (JUHÁSZ 1973, 76–77). 1994-ben ásatást végeztem a lelőhelyen, és 39 sírt bontottunk ki. Az egyik lovas sír volt. A leletek között nyílhegyek, tegezmaradványok, íjborító csontlemezek, nyílhegyek, zablák, kengyelek, balta, vaskés, sima és S-végű hajkarikák, sodrott és fonott ezüstgyűrűk, fejesgyűrű, karperecek, fülesgomb, líra alakú vascsat gyöngyök, Árpád-kori pénzek vannak. A leletanyag alapján a sírok közül a legkorábbiak talán még valószínűleg a 10. század végéről valók, a legkésőbbiek a 11. század második felében keletkeztek (MEDGYESI 1997/a, 76; MEDGYESI 2002, 162; RÉVÉSZ 1997, 182). A 10–11. századi temetők következő csoportja a Körös mocsaraiban megbúvó szigeteken található
- 29. DOBOZ–HAJDÚIRTÁS.** 1969-ben ásatás során telepjelenségek mellett egy sír került elő. Egy gyöngy és egy sima nyitott hajkarika volt a melléklet (KOVALOVSZKI 1970, 62). 1970-ben újabb két sír került elő, az Árpád-kori falu házai között. Talán 10. századiak. Kovalovszki Júlia szerint a telep legkorábbi temetőjéből valók (KOVALOVSZKI 1971, 61).
- 30. DOBOZ–FALUHELY** A MMM leltárkönyve szerint 1958. januárjában Szabó Á. István (Doboz, Berzsenyi u. 55.) ajándékként került a múzeumba egy leletegyüttes. A tárgyak a Körös partján, lovas sírból kerültek elő. A leletek a következők: 1. Vaskengyel. 2. Egyélű, egyenes, hegyénél kissé hajlított vaskard. (MMM ltsz.: 58.421.1–58.422.1.).
- 31. DOBOZ–KATONAITÁBOR=DOBOZ–ISMERETLEN LH.** A debreceni Déry János Múzeum adott át 1952-ben a Munkácsy Mihály Múzeumnak két sima, nyitott bronz hajkarikát és egy füles ezüstlunulát. 1952-ben földmunkák során sírokból kerültek elő. Radnóti A. 1952-ben azonosította a helyet (RADNÓTI 1954, 79; KRALOVÁNSZKY 1956, 211; FÉK 1962, 32).
- 32. SARKAD–PECKESVÁR.** A Peckesváron talált sír leletei: 2 db. tükörfémből készült, áttört, állatalakos, lapos korong; bronz lemezkarperec, két nyitott végére ezüst dísz szereltek; nyitott bronzkarika; tömör bronz fülesgomb; fejes bronzszögecs; átfúrt bronzpánt; 3 db. aranyozott bronz rozettás lószerszámveret (FETTICH 1931, 73; FÉK 1962, 65; MESTERHÁZY 1970a, 22). 1973. őszén Medgyesi Pál egy gödör falából kinyúló emberi karon bronz karperecet talált, melyet a MMM ajándékozott (MEDGYESI 1988, 1; MEDGYESI 1996/a, 138. és 11. kép 2; RÉVÉSZ 1997, 182). Mesterházy Károly véleménye szerint Sarkad környékén egy előkelő honfoglaló nemzetség telepedett meg, s az ő sírjaikat találtuk meg a Peckesi-dombon (MESTERHÁZY 1970/a, 22).
- 33. SARKADKERESZTÚR–CSAPHÁTI-LEGELO, BARNA-TANYA.** 1985. augusztusában az itt húzódo csatorna falából sírokat mosott ki az esővíz. A leletek között egy bronz három szálból sodrott, hurkos-kampós záródású nyakperec és bronz karperec töredéke található (MEDGYESI 1996/a, 138-139 és 13. kép 1, 3). 1989–1991. között 132 sírt tártam fel a lelőhelyen, melyek között háromban íjászfelszerelés és lószerszám volt. A temetkezések az ezredfordulótól a 11. század végéig tartottak (MEDGYESI 1992, 58; MEDGYESI 1993, 487–511; RÉVÉSZ 1997, 182).
- 34. GYULA–SZÖVETKEZETI TÉGLAGYÁR.** A kb. 170 síros 10-11. századi temető leletanyagában szíjvég, ezüstlánc, gyöngyök, karperecek, gyűrűk, gombok, ezüstkorongok, fülbevalók, karperecek vannak. Ezen kívül hajkarika, fülesgomb, karperecek, nyílhegy, zöldkoves ezüstgyűrű, pitykék, karikák találhatók az anyagban (CSALLÁNY 1957, 189–290; LÜKŐ 1957, 3–4, és 2. kép; CSALLÁNY 1959, 5; KOVALOVSZKI 1960, 169; CSALLÁNY 1970, 262, 276, 276.; BAKAY 1978, 175; BÁLINT 1991, 125, 221, 131; RÉVÉSZ 1997, 182).

35. **GYULA-KÁLVÁRIA-DOMB.** A Kálvária-dombon 2 db. zablát találtak. A leletek az EFM-ba kerültek (FÉK 1962, 38; RÉVÉSZ 1997, 182).
36. **GYULA-KÁLVÁRIA-DÜLŐ.** A Kálvária-dűlőben nyílhegyeket találtak, melyek az EFM-ba kerültek (FÉK 1962, 38).
37. **GYULA-NAGY-SZABADOS J. TANYÁJA.** Nagy Szabados J. tanyáján talált lovas sírból származó nyílhegyeket őriz a gyulai EFM (FÉK 1962, 38; RÉVÉSZ 1997, 182).
38. **GYULA-NESZÜRJ-HEGY.** A MNM őriz egy ezen a lelőhelyen előkerült, sírban talált, sima, nyitott karperecet (FÉK 1962, 38; RÉVÉSZ 1997, 182).
39. **GYULA-SÁNDORHEGY.** A gyulai EFM őriz egy a Sándorhegyen 1905-ben talált nyílhegyet (FÉK 1962, 38; RÉVÉSZ 1997, 182).
40. **GYULA-SZABADKA.** Csallány Dezső tudósít arról, hogy Sass Árpád múzeum vezető jelentése szerint nyílhegy került Gyuláról, a múzeumból Békéscsabára (CSALLÁNY 1959, 9).
41. **GYULA-SZEREGYHÁZA.** 1933-ban Implom József végzett itt ásatásokat, melynek eredményeként többek között előkerült egy egyenes szentélyzáródású, egyhajós templom, a templom körüli temetőből pedig legkevesebb 251 sír. A temető korai sírjaiban I. Lászlótól IV. Béláig terjedő időszak dénárait találták. Bronz övmerevítő, S-végű hajkarikák, sima karikák alkotják a korai leletanyagot (BÁLINT 1939, 156; CSALLÁNY 1959; FÉK 1962, 38).
1986-ban hitelesítő ásatást végeztek a lelőhelyen, és 26 sírt találtak. Az egyik sírban 12. századi obulus, egy rovátkolt és egy fonott gyűrű került elő. A templom valószínűleg Szanna (esetleg Szerhet) falu helyéhez köthető (SZATMÁRI 1987, 100; SZATMÁRI 2005, 123–124).
42. **GYULA-VÁRMEGYEHÁZA UDVARA.** A vármegyeháza udvarán talált ismeretlen számú sírból megmentett leleteket őriz az EFM. 2 db ezüst berakásos, kerek fülű kengyel, hurkos fülű, csaknem körte alakú kengyel, zablakarika (?) van az anyagban. Ide tartozik talán még további 4 kengyel és 2 vagy 3 csikózabla töredéke, továbbá egy kétélű kard rövid keresztvassal. (FÉK 1962, 38–39; RÉVÉSZ 1997, 182).
43. **GYULA-FARKASHALMI-DÜLŐ.** I. István király dénárja (CNH I. 1.) került innen az EFM-ba. A leletet ismertető szövegben „Békésgyula határa-Farkashalmi dűlő” néven szerepel (ÉREM 1906, 105).
44. **GYULA-FÖVENYES.** 1934-ben, Implom József egy 11. századi temetőben végzett ásatása során bronz karperecek, hajkarikák, nyakperecek, ezüstpénzek kerültek elő (SCHERER 1938, 35; SZATMÁRI 2005, 113).
45. **GYULA-MEKKAI SZŐLŐK.** A szakirodalom korábban ismeretlen lelőhelyű Békés megyei leletként tartott nyilván egy ezüst fülbevalópárt, mely 10–11. századi (RÓMER 1870–1871, 287; HAMPEL 1907, 213; FÉK 1962, 42). Az EFM régi leltárkönyve alapján a tárgyak lelőhelye Gyula–Mekikai szőlők, id. Mogyoróssy János szőlője (MRT 10. 326–327).
46. **GYULA-ISMERETLEN LH.** Egy „kard” került innen az EFM gyűjteményébe (FÉK 1962, 39).
47. **GYULA-ISMERETLEN LH. (SZÉLES-ÉR LAPOSA?).** Sírból származó lócsontok, „sarkantyúra emlékeztető” vastárgy (zabla töredékei?) került innen elő. Talán 10–11. századi (MOGYORÓSSY 1871, 141–142).
48. **GYULAVÁRI-URADALMI SZŐLŐ.** Az EFM az uradalmi szőlőben, 1904-ben talált leletek őriz. A leletek között fokos, két darab zabla és más vastárgyak vannak (FÉK 1962, 39; RÉVÉSZ 1997, 182).
49. **GYULAVÁRI-PINCEHALMI-DÜLŐ (4. LH.).** Egy szarmata telep és temető, Árpád-kori telep közelében feltárt férfisír valószínűleg 10–11. századi (31. sz. sír). ÉNy-DK tájolású, melléklete vaskés és vascsat (MEDGYESI 1997/b).
50. **GYULAVARSÁND-LAPOSHALOM (VARSÁND, ROMÁNIA).** Egy 300–400 síros temető 70 sírját tárták fel több eltérő időszakban a Laposhalmon. A 10-től a 12. század elejéig vannak leletek, többek között lovas sírok, hajfonatkorongok, fegyverek is (DOMONKOS 1908, 55–57; FA 1941, 51–52; POPESCU 1956, 103–136; BÁLINT 1991, 222; MEDGYESI 1995, 98–118; RÉVÉSZ 1997, 182).

A temetők sorát délen a következő lelőhelyek zárják le:

51. **KUNÁGOTA-BOLDOG ANTAL FÖLDJE.** Móra Ferenc 1925-ben 6 lovas sírt tárt itt fel, melyek egy gazdag család sírjai a 10. század második harmadából. Vaskard, kengyelek, zablák, hevedercsat, vaskarika, új csontlemezei, nyílcsúcsok, kés, kova és csiholó van a leletanyagban. Ezen kívül nyitott sima, arany-, ezüst- és bronzkarikák, nyakperec töredékei, csuklós övcsat, szíjvégek és veretek, keskeny aranylemezek, felvarrásra szolgáló ezüstlemezek, hármasszíjelosztó karika, levél alakú ezüst lemezcsüngő, közepén mandulaszerű mélyedés aranyozással, I Romanos és VII. Constantinos, Stephanos és Constantinos 2 db. ezüstpénze került elő a sírokból. Mindkét pénz 931–944 közötti veret (MÓRA 1926, 134; Cs. SEBESTYÉN 1932, 176; BÁLINT 1941, 23–24; HUSZÁR 1954, 88; FÉK 1962, 50; BÁLINT 1991, 112, 236; RÉVÉSZ 1997, 182).
52. **KUNÁGOTA-VERES ISTVÁN FÖLDJE.** Móra Ferenc az 1925-ben Kunágota-Boldog Antal földje

lelőhelyen végzett leletmentésének közleményében említi, hogy 500 méterre a síroktól, a C. Veres István földjén álló hatalmas dombon állítólag kengyelek, zablák és aranypénz került elő. Móra Ferenc egy árkot húz a dombon, de semmit nem talál. Ha voltak itt sírok, azok avar koriak vagy honfoglalás koriak lehettek (MÓRA 1926, 125; RÉVÉSZ 1997, 182).

53. MEDGYESEGYHÁZA-ZSILINSZKI MIHÁLY BÉRLETÉN (UHRIN ANDRÁS FÖLDJÉN ÉS A MELLETTE LEVŐ GYEBROVSZKI-TANYÁN).

Zsilinszki Mihály bérletén, Uhrin András földjén és a mellette fekvő Gyebrovski-tanyán az 1920-as években 12 sírt tártak fel. A sírokban 2 db. egymásba kapcsolt, nyitott, sima karika, fonott karperec, hegyesdű végű, kerek átmetszetű, nyitott karperec, nyitott, sima karikák, nyitott karika, 3 db. nyílcsúc, csikózabla, faragott csontcsüngő, szíjelosztó karika, kés, téglalap alakú, benyomott oldalú vascsat, 2 db. nyitott, sima karika, kés, kova, nyílcsúcsok, vaslándsza, koporsókapocs volt. Valószínűleg 10. századiak (Cs. SEBESTYÉN 1932, 197 és 209; BÁLINT 1941, 27; FÉK 1962, 52, BÁLINT 1991, 239; RÉVÉSZ 1997, 182).

54. MEDGYESEGYHÁZA-KÉTEGYHÁZI ÚT, HOMOKGÖDÖR. Az 1997. augusztus 27-től szeptember 29-ig tartó ásatásunk alatt összesen 27 honfoglalás kori sírt sikerült feltárni, melyek között három részleges lovas temetkezés. A leletanyagban sima hajkarikák, rombusz alakú ezüst ingnyakdíszek, bronzgombok, ezüst övveret, tegezmaradványok, nyílhegyek, vaskések, vascsatok, lószerszámok, vastű volt (LISKA-MEDGYESI 2002, 409-447; RÉVÉSZ 1997, 182).

55. MEDGYESEGYHÁZA-BÁNKÚT-RÓZSAMAJOR=NAGYKAMARÁS-BÁNKÚT-RÓZSAMAJOR.

Az itt talált sír leletei: 17 db. aranyozott ezüst kéttagú csüngő, 15 db. ilyen csüngő felső tagja, üreges fülesgombok, áttört művű kosaras csüngő/függő/, 2 db. nyitott lemezkarperec, behajtott vékony ezüstlemez. A hitelesítő ásatás alkalmával e sírtól jobbra és balra 1-1 bolygatott, melléklet nélküli sírt találtak (BÁLINT 1932, 256-263., FÉK 1962, 55; BÁLINT 1991, 131, 241). 1993-ban Szatmári Imre végzett ásatást a lelőhelyen. A 5-ös és 9-es sírokban S-végű hajkarika és vascsat került elő (SZATMÁRI-VÁGÓ 1993, 16; RÉVÉSZ 1997, 182).

56. ELEK-TÉGLAGYÁR. A téglagyár területén feltárt 45 sír. A leletek között S-végű hajkarikák, sodrott bronzgyűrűk, sima karikák, gyöngyök, zárt, állatfejes karperecek, I. Béla, Salamon dénárjai, továbbá több meghatározhatatlan érem van (FEHÉR 1957, 305; FÉK 1962 34; MEDGYESI 1996/b; MEDGYESI 2000, 41-56; RÉVÉSZ 1997, 182).

57. SIKLÓ/SICLAU (ROMÁNIA). 12 sírt találtak a lelőhelyen. 7 sírt még az ásatások előtt elpusztítottak. A megmentett anyagban szablyával, íjjal felszerelt harcosok és préselt ruhaveretekkel feldíszített nők leletei, rozettás lószerszámveretek találhatóak. A módos közösség a 10. század második harmadában telepedhetett meg Sikló határában (RUSU-DÖRNER 1962, 705-711; BÁLINT 1991, 127, 247; RÉVÉSZ 1997, 182).

ÖSSZEZÉS

A cikk terjedelme miatt leleteket csak abból a szempontból vizsgálom, hogy mennyiben cáfolják vagy erősítik Révész László fentebb ismertetett feltevését a terület 10-11. századi történelmével kapcsolatban.

A jelenlegi adatok alapján a következőket állapíthatjuk meg.

1. A megnövekedett lelőhelyszám alapján sem utal a leletanyag egy Békés környéki 10 századi hatalmi központra. Vata nemzetségének szálláshelye körül joggal várnánk hogy előkelő, fegyveres sírok kerüljenek elő. Összesen négy lelőhelyet ismerünk innen, de, még ha ide számítjuk a Kamut-Kósatanyák, (MRT 10. 6/137. lh.), korábbi nevén Békés-Völgypart, Földvári-dűlő lelőhelyet, akkor is csak öt a lelőhelyek száma. Ebből éppen az utóbbi egyedül az, amelyik fegyveres, és nagy valószínűséggel 10. századi.
2. Feltűnően sok viszont a Gyula környékén előkerült 10-11. századi lelet, ami esetleg egy itteni központot jelezhet. 12 azonosítható lelőhelyünk mellett két közelebről meg nem határozható, de gyulai leletet ismerünk. Rangosabb közösséget jelez a Gyula-Szövetkezeti Téglagyárban előkerült anyag. Lovas sírra utal a Gyula-Kálvária-dombi lelet, a Vármegyháza udvarán feltárt leletek, és lovas sírt említenek Gyula-Nagy-Szabados J. tanyájánál is. Ide vehető a közelebről ismeretlen lelőhelyű gyulai lovas sír is. A Kálvária-dűlőben, Nagy-Szabados J. tanyájánál, a Sándorhegyen és Szabadkán előkerült nyílhegyek, a Vármegyháza udvarán előkerült kétélű kard és az ismeretlen lelőhelyű kard harcos közösségekre utalnak.
3. Békéscsaba területén szintén feltűnően sok a lelőhely. 12 névvel rendelkező lelőhelyünk és egy ismeretlen lelőhelyű leletünk van. Lovas sírokról hat lelőhelyen van adatunk: Békéscsaba-Mezőgazdasági Szakiskola kertje (MRT 10. 2/171. lelőhely), Békéscsaba-Báthori utca 82. (MRT 10. 2/289. lelőhely), Békéscsaba-Kerepeczki-tanya (MRT 10. 2/290. lelőhely), Békéscsaba-Szabadság tér, Postapalota (MRT 10. 2/294. lelőhely), Békéscsaba-Jókai utca 10. (MRT

10. 2/510. lelőhely), Békéscsaba–Mezőmegyeri országút (MRT 10. 2/XXIII. lelőhely). Igaz, az utóbbi három esetben nem lehet kizárni, hogy avar kori sírokról van szó! A két rozettás lószerszámos sír (Báthori u. 82, Kerepeczki-tanya) előkelő nőket jelez. A Mezőgazdasági Szakiskola kertjében íborító csontlemezek, nyílhegyek, a Schweidel utcában nyílhegy utal fegyveres sírra. Amennyiben honfoglalás kori, úgy a fegyveres sírok számát növeli a Szabadságtér, Postapalotánál előkerült „két kardos” sír is.
4. A megnövekedett számú lelőhelyet vizsgálva továbbra is úgy tűnik, hogy a Révész László által megfigyelt jelenségek valóban léteznek. A Békéscsabától északra levő, kb. Mezőberényig terjedő területen a 10. századi temetők jelentős része folytatódik a 11. században is, és természetesen új temetők is indulnak a 11. században. A Békéscsabától délre eső, egykori zarándi területeken viszont a 10. századi temetők jelentős részében a temetkezés megszakad, s új temetők indulnak a 11. században. Az új lakosság több helyen kirabolja a korábbi népesség sírjait: pl. Szabadkígyós–Pálliget, Szabadkígyós–Tangazdasági homokbánya.
5. A fenti folyamatok pontos ideje kérdéses. Talán Szt. István Ajtony elleni hadjárata után történik a lakosság kicserélődése, amint azt Kürti Béla feltételezi a Maros torok környéki temetők esetében. Mint láttuk, véleménye szerint a Duna-Tisza közti részeken a lakosság érzékenyebben reagált a 10. századi változásokra, a tiszántúli területeken viszont

az élet folyamatosnak látszik. Szerinte a Duna-Tisza közti területek a fejedelmi szállásterület részei voltak (KRISTÓ 1980, 464–466; SZABÓ 1983;), a Tiszántúli szakasz pedig feltehetőleg már a 10. században az „Ajtony-törzshöz” tartozott. A tiszántúli területen a középrétegbeli sírok eltűnése és a köznépi temetők folyamatos továbbélése, véleménye szerint, arra utal, hogy az I. István által Ajtony ellen vezetett hadjárat után csak Ajtonyt és kíséretét távolították el a terület éléről, a körendű népesség háborítatlanul folytatta életét (KÜRTI 1994, 378–379).

Fentebb már volt róla szó, hogy hasonló helyzetet feltételez Révész László Orosháza környékén. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy a későbbi Zaránd megye területének nyugati részén a lakosság kicserélődött.

6. Amennyiben a Maros torok környékén és Békés megyében megfigyelhető változások valóban Ajtony leverésével hozhatók kapcsolatba, akkor az Ajtony elleni hadjárat Kristó Gyula által feltételezett 1028-as dátuma túl későnek tűnik. A régészetileg megfogható jelenségek a 10. század végén, legfeljebb a 11. század elején lejátszódó folyamatokra utalnak. A szabadkígyósi temetők esetében még korábbi időszakra is gondolhatunk.

Természetesen a későbbi feltárások még módosíthatják ezt a megfigyelést, de a jelenlegi adatok alapján úgy tűnik, valóban volt egy lakosságcsere az egykori nyugat zarándi területeken, ez azonban nem érintett minden települést.

IRODALOM

- ANONYMUS = Anonymus, *Gesta Hungarorum*. Fordította és jegyzetekkel ellátta Pais Dezső. A bevezetőt írta, a jegyzeteket kiegészítette és a térképeket készítette Györffy György. Budapest 1977.
- BAKAY 1978 = Bakay, K.: Honfoglaláskori temetők az Ipoly mentén. – *Gräberfelder an der Eipel aus der Zeit der Ungarischen Landnahme und Staatsgründung*. StudCom 6 (1978).
- BALÁS 1902 = Balás, Á.: A Békéscsabai Múzeum-Egyesület igazgatójának jelentése a Békésvármegye különböző helyein 1901. évi augusztus és szeptember hónapokban végzett régészeti ásatások lefolyásáról és eredményeiről. A Békéscsaba Múzeum Egyesület második Évkönyve (1901-1902). Békéscsaba 1902, 45-48..
- BANNER 1931 = Banner, J.: A bánkúti lovassír. *Dolg* 7 (1931) 187–204.
- BANNER 1939 = Banner, J.: Békés község területének története a honfoglalás koráig. Békés 1939.

BANNER 1943 = Banner, B.: Honfoglalás kori sír Mezőmgyeren. *Dolg* 19 (1943) 172-174.

BANNER 1956 = Banner, J.: Békéscsaba területének története a legrégibb időktől a magyar honfoglalásig. Gyoma 1956.

BÁLINT 1932 = Bálint, A.: Honfoglalás kori sírok Ószentivánon és Bánkúton. *Dolg* 8 (1932) 256-263.

BÁLINT 1936 = Bálint, A.: A szakálhádi Árpádkori temető. *Dolg* 12 (1936) 205–221.

BÁLINT 1939 = Bálint, A., A mezőkovácsházi középkori település és emlékei. – *Die Ausgrabungen in Csanádapáca*. *Dolg* 15 (1939) 179–182.

BÁLINT 1941 = Bálint, A.: Csanád, Arad, és Torontál k. e. e. vármegyék régészeti katasztere. In: *Csanád vármegyei Könyvtár*. 37. Szerk.: Dr. Eperjessy K. és Árva J. Makó 1941.

BÁLINT 1971 = Bálint, Cs.: X. századi temető a szabadkígyósi pálligeti táblában. – *Thent Century Cemetery in the Pálliget Plot of Szabadkígyós*. BMMK 1 (1971) 49–88.

BÁLINT 1991 = Bálint Cs.: Südungarn im 10. Jahrhundert.

- Budapest 1991.
- BLAZOVICH–KRISTÓ–MAKK 1994 = Blazovich, L.–Kristó Gy.–Makk F.: Szent Istvántól Mohácsig. Források a középkori Magyarországról. Szerk.: Blazovich László. Szegedi Középkori Könyvtár 6. Szeged 1994.
- CNH I. = Réthy, L.: Corpus Nummorum Hungariae. I. Árpádházi királyok kora. Budapest 1898.
- CSALLÁNY 1900 = Csallány, G.: A szentesi múzeum gyarapodása. ArchÉrt 20 (1900) 186.
- CSALLÁNY 1905 = Csallány, G.: Régi magyar emlékek a szentesi múzeumban. ArchÉrt 25 (1905) 33–44.
- CSALLÁNY 1957 = Csallány D.: Ungarische Zierschreiben aus dem X Jahrhundert. ActaArchHung 10 (1957), 189–290.
- CSALLÁNY 1959 = Csallány, D.: Gerlai ásatási napló. MMM RégAd.: 137/1959.
- CSALLÁNY 1970 = Csallány, D.: Weiblicher Haarschmuck und Stiefelbeschäge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. ActaArchHung XXII (1970), 262.
- DIENES 1962 = Dienes, I.: Nemzetségjegy / tamga / a békési honfoglaláskori íjcsonton. – Sippenzeichen / Tamga / auf dem Bogenknochen von Békés aus der Zeit der Landnahme. FolArch 14 (1962) 95–109.
- DIENES 1965/a = Dienes I.: A honfoglaló magyarok. In: Nagy Gy. (szerk.): Orosháza története és néprajza I. Orosháza 1965, 136–174.
- DIENES 1965/b = Dienes I.: Gerendás. RégFüz Ser. 1. No. 18 (1965) 50, 85.
- DOMONKOS 1908 = Domonkos, J.: A Lopós-Halom. Arad megye. ArchÉrt 27 (1908) 55–78.
- DUSNOKI-DRASKOVICH 2000 = Dusnoki-Draskovich, J.: Hol volt „Julamonostora” és Vata földvára? A középkori Gyula kezdetei. In.: Dusnoki-Draskovich J.: Nyitott múlt. Tanulmányok, történetek Gyuláról, Békés vármegyéről és a fordított világról. Gyula 2000, 15–69.
- ÉREM = Éremleletek. NumKözl 5 (1906) 105.
- FARKAS–MARCSIK–SZALAI 1991 = Farkas, Gy.–Marcsik, A.–Szalai, F.: Békéscsaba területének embertani leletei. In.: Jankovich B. D.–Erdmann Gy. (szerk.): Békéscsaba története. Első kötet. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba 1991, 313–384.
- FEHÉR 1957 = Fehér, G.: Beiträge zum des ungarisch-slawischen zusammenlebens. ActaArchHung 8 (1957) 305.
- FETTICH 1931 = Fettich, N.: Adatok a honfoglalás kor archaeológiájához. ArchÉrt 45 (1931) 48–112.
- FÉK = Fehér, G.–Éry, K.–Kralóvánszky, A.: A Középduna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. RégTan II. Budapest 1962.
- GAZDAG 1960 = Gazdag, L.: Régi vízfolyások és elhagyott folyómedrek Orosháza környékén. SZKJMÉ 1960, 266–268.
- GYÖRFFY 1993 = Györffy, Gy.: Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések, új válaszok. Budapest 1993.
- GYÖRFFY 1963 = Györffy, Gy.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. A–Cs. Budapest 1963, 907.
- GYÖRFFY 1977 = Györffy, Gy.: István király és műve. Budapest 1977.
- HAMPEL 1880 = Hampel, J.: Irodalom. ArchÉrt 1880, 91.
- HAMPEL 1905 = Hampel, J.: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. I–III. Braunschweig 1905.
- HAMPEL 1907 = Hampel, J.: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest 1907.
- HORVÁTH 1963 = Horváth, B.: Jelentés a békéscsabai leletmentésről. MNM RégAd.: XIV. 364/1963.
- HÓMAN 1939 = Hóman, B., Magyar történet. I. Budapest 1939, 211–213, 220–231, 301–302.
- HÖLLRIGL 1932–1933 = Höllrigl J.: Árpádkori kerámiánk II. Domború fenekű edények. ArchÉrt 46 (1932–1933) 88–104.
- HUSZÁR 1954 = Huszár, L.: Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im Mittleren Donaubecken. ActaArchHung 5 (1954) 61–109.
- JANKOVICH 1991 = Jankovich, B. D.: A magyar honfoglalástó a török korig. In.: Jankovich B. D.–Erdmann Gy. (szerk.): Békéscsaba története. Első kötet. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba 1991, 147–206.
- JUHÁSZ–BÁLINT 1969 = Juhász, I.–Bálint, Cs.: Szabadkigyós. ArchÉrt 96 (1969), 260.
- JUHÁSZ 1973 = Juhász, I.: Újkigyós–Tanya 38. RégFüz Ser. 1. No. 26 (1973) 76–77.
- KARÁCSONYI 1896 I. = Karácsonyi, J.: Békés vármegye története I–III. Gyula 1896, 37, 177–178.
- KOVALOVSZKI 1960 = Kovalovszki, J.: A szarvasi honfoglaláskori ezüst karperec. FolArch 12 (1960) 173–180.
- KOVALOVSZKI 1965 = Kovalovszki, J.: Orosháza és környéke a magyar középkorban. In: Nagy Gy. (szerk.): Orosháza története és néprajza I. Orosháza 1965, 175–203.
- KOVALOVSZKI 1970 = Kovalovszki, J.: Doboz–Hajdúírtás. RégFüz Ser. 1. No. 23 (1970), 62.
- KOVALOVSZKI 1971 = Kovalovszki, J.: Doboz–Hajdúírtás. RégFüz Ser. 1. No. 24 (1971), 61. –
- KOVÁCS 1986–1987 = Kovács, L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán. II. A homokbányai temetőrészlet. ComArchHung 1986–1987, 93–121 és 13. kép.
- KOVÁCS 1994 = Kovács, L.: Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs. VariaArchHung 6 (1994).
- KOVÁCS 1995 = Kovács, L.: A Kárpát-medence kétélű

- kardjai a 10. század második feléből. (Adattár) – Die zweischneidigen Schwerter des Karpatenbeckens 2. Hälfte des 10. Jhs. (Katalog). ComArchHung 1994–1995 (1995), 153–189.
- KRALOVÁNSZKY 1956 = Kralovánszky, A.: Adatok az ún. S-végű hajkarika etnikumjelző szerepéhez. ArchÉrt 83 (1956) 206–212.
- KRECSMARIK 1910 = Krecsmarik, E.: Régibb középkori temetőkről Szarvas határában. ArchÉrt 30 (1910) 172–178.
- KRISTÓ 1965 = Kristó, Gy.: Megjegyzések az ún. „pogánylázadások” kora történetéhez. Acta Historica 18 (1965).
- KRISTÓ 1980 = Kristó, Gy.: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest 1980.
- Kristó 1981 = Kristó, Gy.: Békés megye a honfoglalástól a török világ végéig. Békéscsaba 1981.
- Kristó 1983 = Kristó, Gy.: Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest 1983.
- Kristó 1999 = Kristó, Gy.: A tizenegyedik század története. Szeged 1999.
- KÜRTI 1973 = Ifj. Kürti, B.: Mezőberény területének története a honfoglalásig. In: Mezőberény története I-II. Szerk.: Szabó Ferenc. Mezőberény 1973, 17–69.
- KÜRTI 1994 = Kürti, B., Régészeti adatok a Maros-torok vidékének 10-11. századi történetéhez. In: Lőrinczy G. (szerk.): A kőkortól a középkorig. Szeged 1994, 369–386.
- LISKA-MEDGYESI 2002 = Liska, A.–Medgyesi, P.: Honfoglalás kori temető részlete Medgyesegyháza-Kétegyházi út, Homokgödör lelőhelyen – Ein Gräberfeldsdetail auf dem Fundort Medgyesegyháza-Kétegyházi út, Homokgödör. Studia Archaeologica–A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 8 (2002) 409–447.
- LÜKŐ 1957 = Lükő G.: Gyula /és környéke/ és a Körösköz története. Gyula. 1957. 3–4. és 2. kép.
- MARÁZ 1971 = Maráz, B.: Békési út, Körgát. RégFüz Ser. 1. No. 24 (1971) 10.
- Marosi–Szilárd 1969 = Marosi S.–Szilárd J. (szerk.): A tiszai Alföld. Budapest 1969.
- MEDGYESI 1988 = Medgyesi, P.: Jelentés a Sarkad-Peckes dombon talált karperecről. MMM RégAd.: 2024/1988.
- MEDGYESI 1991 = Medgyesi, P.: Római és népvándorlás kor. In.: Jankovich B. D.-Erdmann Gy. (szerk.): Békéscsaba története. Első kötet. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba 1991, 88–121.
- MEDGYESI 1992 = Medgyesi, P.: Sarkadkeresztúr–Csapháti legelő, Barna-tanya. RégFüz Ser. 1. No. 44 (1992) 58.
- MEDGYESI 1993 = Medgyesi, P.: 10–11. századi temető Sarkadkeresztúr határában. Előzetes jelentés. – Ein Gräberfeld aus dem 10.-11. Jahrhundert in der Gemarkung Sarkadkeresztúr. Vorläufiger Bericht. HOMÉ 30–31/2 (1993) 487–511.
- MEDGYESI 1995 = Medgyesi, P.: Avar kori sírlelet és 10–11. századi magyar temető részletei Gyulavarsánd-Laposhalomról. – Awarzeitlicher Grabfund und Teile eines ungarischen Gräberfeldes aus dem 10-11. Jh. von Gyulavarsánd-Laposhalom. AltCast 4 (1995) 98–118.
- MEDGYESI 1996/a = Medgyesi, P.: Néhány Békés megyei avar kori és X-XI. századi lelet. – Funde aus der Awarzeit und aus dem X-XI. Jahrhundert im Komitat Békés. BMMK 16 (1996) 129–156.
- MEDGYESI 1996/b = Medgyesi, P.: Az Elek-Téglagyári 10–11. századi temetőrészlet. – Der Gräberfeldteil Elek-Téglagyár aus dem 10.-11. Jahrhundert. Savaria–A Vas Megyei Múzeumok Értesítője 22/3 (1992–1995) 196, 197–206.
- MEDGYESI 1996/c = Medgyesi, P.: Jelentés a Békéscsaba-Berényi út 144. Közüti Igazgatóság Telephelye lelőhelyen végzett leletmentésről. MMM RégAd.: 2217–1997.
- MEDGYESI 1997/a = Medgyesi, P.: Újkígyós–Skoperdatanya. RégFüz Ser. 1. No. 48 (1997) 76.
- MEDGYESI 1997/b = Medgyesi, P.: Ásatási napló és ásatási jelentés a Gyulavári–Pincehalmi-dűlő, 4. sz. lelőhelyen 1996. április 25–nov. 15. között végzett leletmentő ásatásról. MMM RégAd.: 2221–1997.
- MEDGYESI 2000 = Medgyesi, P.: X–XI. századi temetőrészlet az eleki téglagyár területén. In.: Havassy P. (szerk.): Tanulmányok Elek történetéhez. I. Elek 2000, 41–56.
- MEDGYESI 2001 = Medgyesi P.: Csárdaszállás–Hanzélytanya. RKM 1998 (2001) 139.
- MEDGYESI 2002 = Medgyesi, P.: Az Újkígyós–Skoperdatanyánál feltárt 10–11. századi temetőrészlet. – Friedhofsteil aus dem 10.-11. Jahrhundert, der bei dem Skoperda-Bauernhof in Újkígyós freigelegt wurde. BMMK 23 (2002) 145–219.
- MEDGYESI 2008 = Medgyesi, P.: Avar kori és 10–11. századi temetőrészlet Csárdaszállás–Hanzélytanya lelőhelyen (MRT 10. 4/21. lh.). StudArch–MFMÉ 2007. Sajtó alatt. Kb. 2 ív.
- MESTERHÁZY 1970/a = Mesterházy, K.: Sarkad a tatárjárásig. In: Komoróczy Gy. (szerk.): Tanulmányok Sarkad múltjából. Sarkad, 1970, 17–27.
- MESTERHÁZY 1970/b = Mesterházy, K.: Beitrag zur Familienstruktur des ungarischen gemeinen Volkes der Landnahmezeit. Die matrilineare Großfamilie. ActaArchHung 22 (1970) 183–218.
- MÓDY 1970 = Módy, Gy.: A középkori fejlődés a XVII. század közepéig. In: Komoróczy Gy. (szerk.):

- Tanulmányok Sarkad múltjából. Sarkad 1970, 29–42.
- MOGYORÓSSY 1870 = Id. Mogyoróssy, J.: Két gyulai lelet. ArchKözl 8 (1871), 141–142
- MOGYORÓSSY 1881 = Mogyoróssy János múzeumőr jelentése. BRMTÉ 7 (1880./81.) 199.
- MORAVCSIK 1950 = Moravcsik, Gy.: Bíborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása. Budapest 1950.
- MÓRA 1926 = Móra, F.: Lovassírok Kunágotán. Dolg 2 (1926) 123–134.
- MRT 10. = Jankovich B. D.–Medgyesi P.–Nikolin E.–Szatmári I.–Torma I.: Magyarország Régészeti Topográfiája 10. Békés Megye Régészeti Topográfiája. IV./3. 1–2. kötet. Békés és Békéscsaba környéke. Szerk.: Jankovich B. D., Budapest 1998.
- NAGY 1893 = Nagy G.: A magyarhoni lovas sírok. ArchÉrt 13 (1893).
- NÉMETH 1970 = Németh, P.: Békéscsaba földjének múltja az őskortól a magyar középkorig. In: Kristó Gy.–Székely L. (szerk.): Tanulmányok Békéscsaba történetéhez. Békéscsaba 1970, 7–17.
- PAULER 1893 = Pauler, Gy.: A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt. Budapest 1893, 517–518, 521, 543.
- PÁLÓCZI-HORVÁTH 1963 = Pálóczi-Horváth, A.: Szabadkígyós–A Tangazdaság homokbányája. RégFüz Ser. 1. No. 16 (1963), 59. = ArchÉrt 90 (1963) 305.
- PÁLÓCZI-HORVÁTH 1966 = Pálóczi-Horváth, A.: Szabadkígyós–Tangazdaság homokbányája. RégFüz Ser. 1. No. 19 (1966) 46.
- PÁLÓCZI-HORVÁTH 1971 = Pálóczi-Horváth, A.: X. századi temető a szabadkígyósi tangazdaság homokbányájában. – Tenth Century Cemetery in the Sand-pit of the Model Farm of Szabadkígyós. BMMK 1 (1971) 7–48.
- POPESCU 1956 = Popescu, D.: Cercetari arheologice in Transilvania. II. Săpăturile de la Vărsând. Materiale și cercetari archaeologice 2 (1956) 128–132.
- PULSZKY 1891 = Pulszky, F.: A magyar pogány sírleletek. Budapest 1891.
- RADNÓTI 1954 = Radnóti A.: Leletmentő ásatások az 1952. évben. ArcÉrt 81 (1954) 79–80.
- RÉVÉSZ 1997 = Révész L.: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. – Ein landnahmezeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely. MFMÉ–Studia Archaeologica 3 (1997) 169–195.
- RICHTHOFER 1923–1926 = Richthofer, B.: A szláv kérdés Magyarország régebbi középkori archaeológiájában. ArchÉrt 40 (1923–1926) 138–156.
- RÓMER 1870 = Rómer, F.: Jelentés. ArchÉrt 4 (1870–71) 287.
- RUSU–DÖRNER 1962 = Rusu, M.–Dörner, E.: Săpătura de salvare de la Siclau. Materiale și cercetari archaeologice. VIII (1962), 705–711.
- SCHERER 1938 = Scherer, F.: Gyula város története. I. Gyula 1938.
- Cs. SEBESTYÉN 1932 = Cs. Sebestyén, K.: „A sagittis Hungarorum” A magyarok íjja és nyila. – Bogen und Pfeil der alten Ungarn. Dolg 8 (1932).
- SZABÓ 1983 = Szabó J. Gy.: A Duna-Tisza köze és a magyar honfoglalás. Forrás 1983 július, 34–51.
- SZATMÁRI 1987 = Szatmári, I.: Gyula-Szeregyháza. Régészeti kutatások az 1986. évben. RégFüz Ser. 1. No. 40 (1987) 100.
- SZATMÁRI–VÁGÓ 1993 = Szatmári, I.–Vágó Cs.: Medgyesegyháza területének településtörténete az őskortól a török világ végéig. In: Szabó F. (szerk.): Medgyesegyháza. 1893–1993. Tanulmányok a nagyközséggé alakulás centenáriuma tiszteletére. Medgyesegyháza 1993.
- SZATMÁRI 1996 = Szatmári I.: Honfoglalás kori lovas sírok Décsén. – Reitergrabstätten aus der Zeit der Landnahme in Dégse. In: Wolf M.–Révész L. (szerk.): A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. Miskolc 1996, 162–186.
- SZATMÁRI 2005 = Szatmári, I.: Békés megye középkori templomai. Békéscsaba 2005.
- SZÓKE 1962 = Szőke, B.: A honfoglaló és a kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. RégTan I. Budapest 1962.
- TETTAMANTI 1975 = Tettamanti S.: Temetkezési szokások a X-XI. században a Kárpát-medencében. – Begräbnissitten im 10.-11. Jh. im Karpatenbecken. StudCom 3 (1975) 79–123.
- TROGMAYER 1959/a = Trogmayer O.: Békés-Povád. Régészeti kutatások az 1958. évben. Régészeti Füzetek Ser 1. No. 11 (1959) 70.
- TROGMAYER 1959/b = Trogmayer O.: Békés-Povád. ArchÉrt 86 (1959) 213.
- TROGMAYER 1962 = Trogmayer, O.: X-XII. századi temető Békésen. MFMÉ 1960–1962, 9–38.
- VÁLYI 1994 = Vályi, K.: Honfoglalás kori sírok Szeren 1973. (Megjegyzések a terület korai történetéhez.) – Landnahmezeitliche Gräber in Szer (Kom Csongrád) 1973. (Angaben zur frühen Geschichte des Gebietes.) In: Lőrinczy G. (szerk.): A kőkortól a középkorig. Szeged 1994, 387–403.
- VANA 1954 = Vaňa, Z.: Madari a slované ve světle arhaeologických nálezy X-XII. století. SLA 1954. II. 74–81.
- ZSILINSZKY 1902 = Zsilinszky, M.: Csaba nevééről és az itt lakott népekről. A Békéscsabai Múzeum-Egyesület Második Évkönyve (1901–1902), Szerk.: Maros Gy. Békéscsaba 1902, 4–12.

ARCHÄOLOGISCHE ANGABEN ZUR GESCHICHTE DES KOMITATS BÉKÉS IM 10./11. JAHRHUNDERT

László Révész sammelte anlässlich der Bearbeitung des landnahmenzeitlichen Frauengrabes von Békéscsaba-Erzsébethely die Fundstellen des 10./11. Jahrhunderts aus der weiten Umgebung von Békéscsaba, aus dem Mures-Kreisch-Theiss Zwischenstromland. Nach seiner Feststellung scheint so, dass die Gräberfelder des 10. Jahrhunderts im Gebiet nördlich von Békéscsaba bis zu ungefähr Mezőberény noch im 11. Jahrhundert belegt sind. Dennoch haben die Gräberfelder des 10. Jahrhundert nach Süden, von Szabadkigyós bis zu Kunágota, welches Gebiet zum mittelalterlichen Burgkomitat Zaránd gehörte, keine Kontinuität im 11. Jahrhundert. Seiner Meinung nach wurde ein Teil der Bevölkerung im ehemaligen Gebiet von Zaránd auch ausgetauscht. Darauf könnte jenes Phänomen hindeuten, dass die Gräber von Szabadkigyós-Pálligeti tábla und Szabadkigyós-Tangazdasági homokbánya zum Teil ausgeraubt waren. Höchstwahrscheinlich passierte dieser Raub dann, als die Flecke der Gräber nicht sichtbar waren. In nördlichen Gebieten war der Übergang hingegen friedlicher und die ursprünglichen Bewohner blieben hierorts. Vielleicht daher brachen in den nördlichen Gebieten die Heidenaufstände 1046 und dann 1061 aus.

Zur Zeit bearbeite ich die Grabfunde des 10./11. Jahrhunderts vom Komitat Békés und so habe ich die Gelegenheit die aufgeworfenen Fragen näher zu untersuchen. László Révész legte damals 34 Fundstellen aus dem Raum von Békéscsaba dar. Seit Veröffentlichung seines Beitrags wuchs diese Zahl aufgrund der Ausgrabungen der letzten Dekade und der bisher nicht veröffentlichten Funde, sowie Angaben des Inventarbuches auf 57. Aufgrund dieses bedeutenden Zuwachs ist es notwendig die Grabfunde des 10.-11. Jahrhunderts von diesem Gebiet wieder überzusehen.

Nach der Analyse des Fundstoffes scheint es so, dass in den westlichen Gebieten des einstigen Komitats Zaránd ein Bevölkerungsaustausch um die Staatsgründung stattfand. Vielleicht spielten sich nach dem Feldzug gegen Aiton diese Prozesse ab, aber wir können nicht ausschliessen, dass schon früher die Umsiedlungen in diesem Gebiet stattfanden. In der Umgebung von Békés erscheint weiterhin kein solcher Fundmaterial, die man um den Siedlungsraum des Geschlechts von Vata erwarten würde. Gleichzeitig haben wir auffällig viele Funde aus Gyula, die vielleicht auf ein Zentrum hindeuten könnte.